

خلأ سیستم بانکی در پرداختی وام باعث گسترش صندوق‌های خانگی شده است

دورهمی خانوادگی باترفندهای مالی و وام‌های شیرین

- علی مختاری، کارشناس امور اقتصادی در گفت‌وگو با «شهروند»:
- کارمندان دولتی سه برابر کارمندان عادی وام می‌گیرند
- دهک‌های بالا ۴ برابر دهک‌های پایین وام دریافت می‌کنند
- در اقتصاد رفتاری ششم اقتصادی زنان بالاتر از مردان ارزیابی شده است
- زنان در مدیریت هزینه، قوی‌تر هستند

نیره خادمی | **تنگ بزرگ** را دور تا دور اتاق می‌چرخاند. هر کس برگه‌ای را از توی تنگ بیرون می‌کشد و بازی می‌کند اما برگه‌ای که در دست‌های رئیس صندوق است، سرنوشت وام را مشخص می‌کند. میهمانی هر ماه در خانه یکی از اعضای صندوق برگزار می‌شود؛ هم دورهمی است، هم جلسه‌ای مالی؛ یک تیر و دو نشان. صندوق‌های خانوادگی و محلی حالا دیگر به دلیل شرایط سخت دریافت وام از بانک‌ها، راه خود را به میان جمع آدم‌ها باز کرده‌اند و گستره فعالیت‌شان به جمع‌های دوستانه و کاری هم کشیده شده است.

آدم‌ها زودتر از آنچه سیستم‌های بانکی به آنها اعتماد کنند، به یکدیگر اعتماد می‌کنند. نیازی به سفته، چک و وثیقه‌های سنگین ندارند؛ کافی است به یکی از صندوق‌های فامیلی و محلی وصل شوند؛ ماهانه پولی را پرداخت می‌کنند و به اشکال مختلف وام می‌گیرند. بانی بیشتر این صندوق‌ها زنان هستند. اگرچه در گذشته بیشتر زنان خانه‌دار بودند اما حالا پای کارمندان و زنان شاغل هم به این جمع‌ها باز شده است. کارمندان غیردولتی به وثیقه و چک دسترسی ندارند؛ آنهایی که شغل آزاد دارند، در شرکت‌های خصوصی فعالیت یا حتی بیکارند اصولاً در تأمین پیش‌نیازهای دریافت وام از بانک‌ها ناتوانند. به همین دلیل از ۲۰ سال گذشته، حضور صندوق‌های خانوادگی و محلی در میان آنها شکل جدی‌تری به خود گرفته است. آخرین آمارهای برآمده از سرشماری سال ۹۵ درباره چینه-درآمدهای خانوار نشان می‌دهد که کارمندان دولت سه‌برابر افراد عادی از بانک‌ها وام دریافت می‌کنند.

انگیزه‌مان فقط مالی نبود

«صندوق می‌تواند بهانه‌ای باشد برای دورهمی اهالی فامیل و دوستان آن هم در شرایطی که جامعه نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای عاطفی

انواع صندوق‌های غیردولتی

صندوق‌های محلی و خانوادگی به‌صورت‌های مختلف فعالیت می‌کنند؛ برخی اساسنامه و هیأت‌مدیره دارند و برای دیرکرد پرداخت مبالغ قسط جریمه دریافت می‌کنند. برخی صندوق‌های دیگر بدون اساسنامه و فاقد جلسات خود را برگزار می‌کنند اما اگر کسی در پرداخت قسط ناتوان شود، اقوام درجه یک و ملزم به پرداخت و تسویه آن هستند. اعضای صندوق‌ها در ابتدا، باعتبار کمی کار خود را شروع کرده‌اند و حالا سرمایه برخی از آنها به ۱۰۰ میلیون تومان هم رسیده است؛ برخی محلی‌اند و معتمدان محل امور آن را اداره می‌کنند و برخی دیگر فامیلی. صندوق‌های فامیلی جلسات قرعه‌کشی را هر بار در خانه یکی از اعضا برگزار می‌کنند، اما

از اعضا جلسه ماهانه می‌گیرند و درباره مسائل مربوط به صندوق حرف می‌زنند، مثلاً اگر کسی نوبت وامش باشد و به پول نیاز نداشته باشد، نوبتش را با کسی که نیاز بیشتری دارد، جابه‌جا می‌کند. وام‌ها ۱۰ ماهه تسویه می‌شود و کل سرمایه صندوق هم تقریباً ۱۰۰ میلیون تومان است: «کارهای نظارت بر صندوق را خودم انجام می‌دهم و به کسی اجازه دخالت نمی‌دهم. هر کسی هم بخواهد از صندوق خارج شود دو ماه قبل از خروج باید اعلام کند تا مبلغ سهم او را تأمین کنم». حسنی، عضو یکی از همین صندوق‌هاست. آخرین وام صندوق را به خرید ابزار برای کار خود اختصاص داده است. او می‌گوید: «حق عضویتی که ماهانه دریافت می‌شود به صورت پس‌انداز می‌ماند و اگر کسی هنگام خروج از صندوق بدهکار نباشد، کل مبلغ را می‌گیرد». نرگس، زهرا، شیرین، مریم و نسرين از دیگر زنانی هستند که از این طریق خلأ دریافت وام بانکی را جبران می‌کنند و حتی برادران و همسران خود را هم عضو صندوق می‌کنند: «مدیر صندوقی که در آن عضو هستم را نمی‌شناسم و از طریق دوستانم عضو آن شده؛ با این حال اعتماد دو جانبه بین‌مان ایجاد شده است. آن وقت‌ها که تنها زندگی می‌کردم،

پول وام را پس‌انداز می‌کرد حالا هم یک جور دیگر آن را خرج می‌کنم». زهرا خانم که خانه‌دار هم هست، می‌گوید: «من که حقوقی ندارم، ماهانه مبلغ کمی می‌دهم و بعد وام را می‌گیرم، پس‌انداز می‌کنم برای روز مبادا». در هر حال این راهی است که آدم‌ها بدون در دسرهای معمول می‌توانند به پول برسند. شیرین دختر شاغل دیگری است که از تجربه خود درباره شرکت در این صندوق‌ها حرف می‌زند: «صندوق ما دوستانه است و کسی که مسئول صندوق است خودش قرعه‌کشی می‌کند، او از قرعه‌کشی فیلم می‌گیرد و در گروه تلگرامی همه، همان روز مشخص می‌شود». روایت خانم احمدی هم درباره صندوقی که از آن کنار کشیده، وام بود و همین باعث دلخوری و دعوا شده؛ من هم حوصله نداشتم و سهمم را واگذار کردم.»

هر نوزادی که به دنیا می‌آید، عضو صندوق می‌شود

دور هم بودند به چسای خوردن، گپ زدن و شب‌نشینی. حرف از وام و وضع اقتصادی خانواده بود و این‌که بعضی‌ها چقدر راحت با راه‌اندازی صندوق فامیلی کمبودهای مالی‌شان را جبران

آنهایی که صندوق محلی راه‌انداخته‌اند برای قرعه‌کشی در مسجد جمع می‌شوند. روش‌های قرعه‌کشی هم به دو صورت انجام می‌شود؛ برخی از همان ابتدای یک دوره قرعه‌کشی می‌کنند و زمان دریافت وام برای همه اعضا مشخص می‌شود، اما عده‌ای دیگر قرعه‌کشی را ماهی یک‌بار، برای یک یا دو نفر انجام می‌دهند: «اگر قرعه‌کشی شود نوبت وام یک نفر آخر باشد برای دور بعدی، او نفر اول خواهد بود چون اغلب افرادی که آخر هستند، از ادامه حضور در صندوق دلسرد می‌شوند و این یک راه تشویقی است». این قانونی است که وقتی زهره وارد صندوق دوستانه‌شده او گفتند مادر مدل‌های دیگر صندوق‌ها، گرداننده نخستین نفری است که وام‌به او تعلق می‌گیرد و قرعه‌کشی، بعداً را شروع می‌شود.

علی مختاری، کارشناس اقتصادی:

دسترسی افراد فقیر به وثیقه کم است

۲۰۰ میلیون بخواهد یا ۲۰۰ هزار تومانی، بانک‌ها متوجه شده‌اند که اگر بخواهند وام‌های کوچک بدهند باید هزینه‌های زیادی را متحمل شوند؛ بنابراین تمایل بانک‌ها به سمت پرداخت وام‌های کلان بود. مختاری هم وثیقه و چک را مشکل دوم دریافت وام‌ها برای افراد فقیر می‌داند: «وثیقه‌نداشتن فقر امشکل دوم دریافت وام برای افراد فقیر است. دسترسی افراد فقیر به وثیقه کم است بر اساس آمار هزینه‌ها و امدادهای خانوار سال ۹۵، کارمندان دولت از نظر تعداد سه برابر بیشتر از شاغلان آزاد با درآمد مشابه وام گرفته‌اند و همچنین دهک‌های بالای جامعه از نظر تعداد چهار برابر دهک‌های پایین جامعه وام دریافت کرده‌اند. شاغلان بخش غیردولتی و دهک‌های پایین مشکل وثیقه دارند اما صندوق‌های قرض‌الحسنه گروهی هم مشکل هزینه‌های عملیاتی را و

می‌کنند: «چطور است ما هم صندوقی باز کنیم تا یک سرمایه پایدار برایمان بماند؟» این پیشنهاد را **پسر بزرگ آقای یزدان بخش** به زبان آورد و پدر هم از آن استقبال کرد. شب‌ها و روزهای بعد برای مشخص شدن نحوه پرداخت قسط‌ها، رقم وام و نوع سرمایه‌گذاری گذشت. سال ۷۱ همه نقشه‌ها را کشیدند و شدند ۴ نفر. رفتند بانک صادرات حسابی با سه امضا باز کردند و برای صندوق رقم ماهانه تعیین کردند تا به نوبت مبلغی را به عنوان وام دریافت کنند. از ۲۶ سال قبل تا حالا عضویت هزار تومانی به ماهانه ۱۵ هزار تومان رسیده است و صندوق حدود ۲۵ نفر عضو و ۶۲ سهم دارد. اعضای این صندوق می‌توانند با پرداخت حق عضویت بیشتر سهم‌های بیشتری خریداری کنند. سال ۷۷ وقتی اهالی فامیل از وجود چنین صندوقی در خانواده باخبر شدند، ایده تشکیل صندوق خویشاوندی دیگری هم شکل گرفت؛ صندوقی با ۳۷ عضو و ۱۲۲ سهم. حساب و کتاب پرداخت کنند مبلغ وام دریافتی آنها خیلی کمتر از مبلغی خواهد شد که بقیه دریافت می‌کنند، بنابراین کمتر پیش می‌آید که قسط عقب بیفتد. حالا هر نوزادی که در خانواده و فامیل به دنیا می‌آید، عضو صندوق می‌شود و اگر کسی فوت کرد، سهمش بین خانواده‌اش تقسیم می‌شود. **خانواده مرحوم یزدان بخش** از همان ابتدا برای صندوق خود اساسنامه نوشتند و بعد برای صندوق هیأت‌مدیره و بازرس هم تعیین کردند تا به مسائل مالی صندوق رسیدگی کنند. در یکی از بندهای اساسنامه آمده است: «در دوازده سال با توجه به زحمت حسابدار، مبلغ یک چهارم کل وام در دوره به عنوان وام به حسابدار اعطا می‌شود که باید در ۲۴ روز بازپرداخت شود.» آنها برای صندوق یک وام ضروری هم تعریف کردند که در صورت

تحلیل می‌کند: «مروزه شواهدی در خصوص کمک‌های پرداختی به خائوارهای کم‌درآمد موجود است که نشان می‌دهد ششم اقتصادی زنان از مردان بیشتر است و زنان در مدیریت هزینه قوی‌تر هستند.» مختاری می‌گوید: «اگر مکانیزم خوبی برای ساماندهی صندوق‌های خانگی و ورود بانک‌ها طراحی شود، سرمایه صندوق‌های خانگی قابل افزایش خواهد بود البته به شرطی که طرف حساب اعضای صندوق بانک‌ها نباشد؛ چرا که یکی از ویژگی‌های تسهیلات گروهی تعهد افراد به گروه‌اشنان است و چنانچه این تعهد به بانک منتقل شود، ممکن است کارایی بازپرداخت در این صندوق‌ها کاهش یابد». موضوع ساماندهی صندوق‌های خانگی چندین بار از سوی دولتی‌ها و مسئولان بانک‌ها مطرح شده است و سال گذشته هم مجید اکبری، مدیرعامل یکی از صندوق‌های قرض‌الحسنه از رونمایی طرح جدید این بانک با عنوان «ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه خانگی» خبر داد. حالا مختاری هم می‌گوید که اگر مکانیزم خوبی طراحی کنند، سرمایه صندوق‌های خانگی هم بیشتر خواهد شد: «طرف حساب‌اعضا به هر حال نباید بانک‌ها باشد.»

ایده «محمد یونس» برای وام‌دهی به فقرا

گروه جولوگیری می‌شود که رفتار افراد از این طریق در گروه قابلیت اصلاح پیدا خواهد کرد. این بانک هیچ ابزار قانونی برای بازپرداخت وام‌ها ندارد و همه چیز بر مبنای «اعتبار» و «اعتماد» است. حالا پایه گذاران طرح این بانک مدعی هستند که نزدیک به نیمی از وام‌گیرندگان از فقر جدی نجات یافته‌اند. محمد یونس باید به بانک گرامین و ایجاد امکان سرمایه‌گذاری برای قشر ضعیف جامعه در سال ۲۰۰۶ توانست جایزه نوبل صلح را از آن خود کند؛ جایزه‌ای که به دلیل تلاش او برای توسعه اقتصادی و اجتماعی از پایین به بانک گرامین و پروفیسور محمد یونس مؤسس آن داده شد. در بیانیه این جایزه که برای نخستین بار به یک موسسه تجاری تعلق گرفت، آمده بود: «در طول سه دهه گذشته، پروفیسور یونس در بانک گرامین، اعتبار خرد (مایکرو کردیت) را به یکی از مهمترین ابزارهای مبارزه با فقر تبدیل کرده است. بانک گرامین برای بسیاری از موسسات فعال در زمینه اعتبار خرد که در سراسر دنیا پراکنده‌اند، به منبعی از ایده‌ها و الگوها تبدیل شده است.»

معتقدند که افراد با وابستگی به بنیادهای خیریه ابتکار خود را دست می‌دهند و برای همیشه در چرخه فقر می‌مانند. محمد یونس وام‌گیرندگان را تشویق می‌کند که در نهایت، خود سرمایه محل‌شان را به منبع جدیدی برای وام تبدیل کنند. این بانک که به سیستم «وام‌دهی با منافع مشترک» شهرت دارد در اشکال مختلفی به مردم خدمات می‌دهد؛ از جمله وام برای حمایت از کسب‌وکار بستگان نزدیک اعضای گرامین، وام‌های کشاورزی فصلی و قراردادهای اجاره به شرط تملیک برای تجهیزات و دستگاه‌ها. پروژه گرامین در حال حاضر در ۴۳ کشور دنیا اجرا می‌شود.

محمد یونس پروژه گرامین را در دهه ۸۰ در بنگلادش سراسری شد و اکتبر سال ۱۹۸۴ دولت هم طرح بانک گرامین را تصویب کرد تا گرامین به عنوان یک بانک مستقل مشغول به کار کند. ۹۰ درصد سهام بانک گرامین که یک بانک توسعه اجتماعی است، متعلق به مردم و ۱۰ درصد آن تحت مالکیت دولت است. حالا تمام مشتریان بانک گرامین، روستاییان بنگلادشی هستند که می‌توانند بدون ضامن وام دریافت کنند. پایه‌گذاران گرامین

سابقه تشکیل بانک غیردولتی برای افرادی که توانایی تأمین وثیقه‌های سرسام آور بانک‌های دولتی را ندارند، به محمد یونس، مردی بنگلادشی برمی‌گردد که در دهه ۷۰ میلادی «حق اعتبار» به نفع فقرا را ابداع کرد. بعد از آن بود که ایده بانک «گرامین» شکل گرفت، بانکی که به روستاییان امکان می‌داد که زنان و مردان بی‌بضاعت، بدون آن که از سوی وام‌دهندگان استثمار شوند، وام دریافت کنند.

مطالعات این پروژه در سال‌های ۱۹۷۶ تا ۱۹۷۹ در برخی از روستاهای بنگلادش انجام شد و سرانجام به پایتخت بنگلادش رسید. موفقیت پروژه گرامین تا اوایل دهه ۸۰ در بنگلادش سراسری شد و اکتبر سال ۱۹۸۴ دولت هم طرح بانک گرامین را تصویب کرد تا گرامین به عنوان یک بانک مستقل مشغول به کار کند. ۹۰ درصد سهام بانک گرامین که یک بانک توسعه اجتماعی است، متعلق به مردم و ۱۰ درصد آن تحت مالکیت دولت است. حالا تمام مشتریان بانک گرامین، روستاییان بنگلادشی هستند که می‌توانند بدون ضامن وام دریافت کنند. پایه‌گذاران گرامین

